

РОЛЬ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ В ДОСЯГНЕННІ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

ROLE OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF TOURISM INDUSTRY IN ACHIEVING SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

В статті досліджено туризм як складний міжкультурний та міжгалузевий комплекс, що забезпечує вирішення найважливіших економічних та соціальних завдань. Здійснено огляд основних показників та статистичних тенденцій розвитку світового туризму. Доведено, що окрім економічного значення, туризм як галузь економіки позитивно впливає на розвиток низки суміжних галузей економіки країни. Встановлено, що мультиплікативний вплив туризму сприяє досягненню цілей сталого розвитку країн. Проаналізовано соціально-економічні функції туризму та їх вплив на досягнення цілей сталого розвитку. Крім цього, висвітлено питання впливу пандемії COVID-19 на розвиток економіки туризму як на державному рівні, так і в розрізі світової економіки. Окрім негативного впливу окреслено можливі перспективні напрями розвитку, викликані карантинними обмеженнями. Здійснено огляд рекомендацій Глобального кризового комітету з туризму щодо плану відновлення світової індустрії туризму.

Ключові слова: Соціально-економічний вплив туризму, сталий розвиток, туристичні послуги, індустрія туризму, карантин.

The article examines tourism as a complicated intercultural and intersectoral complex that provides solutions to major economic and social problems and is one of the most profitable sectors of the economy, the most dynamically developing, being an important part of foreign economic activity of many countries. The development of the socio-economic function of tourism is one of the most important areas of economic development of any country, given that the multiplicative impact of tourism contributes to achieving the goals of sustainable development. The article analyses the uneven growth rate of international tourism in the territorial context, which led to a change in its regional structure. The article reviews the main indicators and statistical trends in world tourism under the influence of the COVID-19 pandemic. The travel and tourism sectors were found to have suffered losses of almost 4.5 trillion US dollars and reached 4.7 trillion US dollars in 2020, while the contribution to GDP fell by a staggering 49.1% compared to 2019; compared to the fall in GDP of the world economy by 3.7% in 2020. Analysing the national development of tourism, it was found out that Ukraine belongs to the group of countries with a negative balance of payments, which is a net importer of services. In addition to the negative impact, possible promising areas of development caused by quarantine restrictions were outlined, which included: introduction of online technologies (paying more attention to hygiene and a healthy lifestyle); active use of non-cash and contactless payment methods, means of address delivery; the possibility of attracting tourists from neighbouring countries (for which visiting Ukraine has certain advantages: logistics, lack of language barrier, developed routes), in order to attract tourists, companies will be ready to provide better service etc. A review has been carried through as for the recommendations of the Global Crisis Committee on Tourism on a plan to rebuild the global tourism industry, including recommendations on sustainable development goals and the opportunity to move to a circular economy.

Key words: Socio-economic impact of tourism, sustainable development, tourism services, tourism industry, quarantine.

УДК 338.4871.488+613.692

DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastuct64-3>

Вергун А.М.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри туризму та готельно-ресторанного бізнесу
Київський національний університет технологій та дизайну

Verhun Antonina

Kyiv National University of Technologies and Design

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку людства характеризується посиленням міжкультурних комунікацій і активним розвитком туризму. Інтенсивного розвитку туризм отримав лише в другій половині ХХ століття, саме в час стрімкого розвитку техніки, технологій, суспільних відносин. Сучасний туризм є складним міжгалузевим комплексом, що забезпечує вирішення найважливіших економічних та соціальних завдань і належить до високоприбуткових галузей економіки, що найбільш динамічно розвиваються, будучи важливою частиною зовнішньоекономічної діяльності багатьох країн. Ця галузь залучає до фінансового обороту близько 8,8 трлн. долл. США і створює близько 334 млн. робочих місць. Для третини країн-учасників туристичного ринку надходження від туризму є основною статтею надходжень в бюджету, а в 80 країнах вони входять до першої п'ятірки бюджетоутворюючих статей. Для економічно розвинених країн Західної Європи,

США, а також невеликих держав, в економіці яких частка туризму висока, актуального значення набуває питання соціально-економічного впливу туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Роль та значення туризму для розвитку економіки країни відображено в роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників таких як Бунтова Н. В. [4], Драпушко Р.Г., Євтушенко В. А. [11], Рахман М. С. [11], Січка І.І., Мангушев Д. В. [11], Морозов М.А. [3], Циганов С. А. [4] та багатьох інших.

Соціально-економічному напрямку розвитку туризму та його ролі у досягненні цілей сталого розвитку приділяється значна увага у документах міжнародних організацій, зокрема Державного агентства з розвитку туризму (ДАРТ), Всесвітньої організації туризму (UNWTO) [5], Всесвітньої ради з подорожей і туризму (WTTC) [8], Міжнародної асоціації з економіки (ITAE) [6] та ін. Зазначені тенденції значного впливу розвитку ринку туристичних

послуг на економіку багатьох країн світу підкреслюють актуальність проведеного нами дослідження.

Незважаючи на актуальність дослідження, низка аспектів цієї проблематики залишається недостатньо вивченою та потребує додаткових досліджень, а саме у частині аналізу впливу соціально-економічного розвитку туризму на досягнення цілей сталого розвитку, особливо під час поширення пандемії COVID-19.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження взаємозв'язку соціально-економічного розвитку індустрії туризму та досягненні цілей сталого розвитку в сучасному глобалізованому світі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досвід різних країн світу показує, що успішність розвитку туристичної галузі безпосередньо залежить від того, наскільки вона має державну підтримку. Турбота про туризм на державному рівні дозволяє значно збільшити експорт туристичних послуг та забезпечити позитивне сальдо балансу туризму.

Неодмінною умовою формування активного туристичного балансу є, насамперед, функціонування туризму країни як найважливішого напрямку розвитку економіки та розробка національної стратегії розвитку туристичного комплексу країни. Здійснення цієї стратегії має знайти своє відображення у національних проектах, оскільки воно забезпечує здоров'я нації та її всебічний розвиток.

Згідно Закону України «Про туризм» [1] туристичний продукт – попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням (послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо).

Економічна та соціальна ситуації будь-якої країни у галузі туризму визначається насамперед балансом туристичної діяльності. Переважаючи більшість в'їзного туризму над виїзним та високі темпи розвитку внутрішнього туризму дозволять сформувати активний туристичний баланс, який позитивно впливатиме на економіку країни.

Дослідження світового туризму потребує оцінки кількісних показників його розвитку, основу яких лежать статистичні дані. Так, згідно Звіту про економічний вплив [8], проведеного WTTC до пандемії на частку подорожей та туризму (включаючи їх прямий, опосередкований та індукований вплив) припадало 1 з 4 всіх нових робочих місць, створених у світі, 10,6% усіх робочих місць (334 млн) та 10,4% світового ВВП (США).

9,2 трильйона доларів). Тим часом, витрати іноземних відвідувачів у 2019 році склали 1,7 трлн доларів США (6,8% від загального обсягу експорту, 27,4% від світового експорту послуг).

Останні щорічні дослідження WTTC показують:

- сектор подорожей та туризму зазнав збитків у розмірі майже 4,5 трлн доларів США та досяг 4,7 трлн доларів США у 2020 році, при цьому внесок у ВВП знизився на приголомшливі 49,1% порівняно з 2019 роком; порівняно з падінням ВВП світової економіки на 3,7% у 2020 році;

- у 2019 році частка сектору подорожей та туризму у світовому ВВП склала 10,4%; частка, яка знизилася до 5,5% у 2020 році через обмеження на мобільність, що продовжуються;

- в 2020 році було втрачено 62 мільйони робочих місць, що є падінням на 18,5%, в результаті чого в глобальному секторі залишилося всього 272 мільйони робочих місць порівняно з 334 мільйонами в 2019 році. Загроза втрати робочих місць зберігається, оскільки багато робочих місць в даний час підтримуються державними схемами з утримання шляхом скорочення годин роботи, які без повного відновлення Travel & Tourism можуть бути втрачені.

- витрати місцевих відвідувачів скоротилися на 45%, тоді як витрати іноземних відвідувачів скоротилися на безпрецедентні 69,4% [8].

Облікові показники статистики світового туризму окрім кількості робочих місць, включають ще й такі укрупнені показники як: статистика туристичних потоків та статистика туристичних доходів та витрат, показники попиту і пропозиції туристичних послуг за регіонами, показники ефективності туристичної діяльності та показники економічного значення розвитку туризму для країни в цілому. Для кожного з них розроблено перелік основних показників, інформативних та легко вимірюваних. Найважливішими показниками туристських потоків є кількість прибуття (відбуття) і тривалість перебування туристів у дестинації.

Слід зазначити, що на даний момент у торговельних відносинах між країнами не відображається внесок однієї країни в економіку іншої країни за рахунок туристичних прибутків. Це можна зробити лише за допомогою показника платіжного балансу (платіжний баланс відображає не індивідуальні, а сукупні угоди між цією країною та іншими державами), де виділяються статті невидимого експорту та імпорту, що включають надходження від туризму.

Активний туристичний платіжний баланс формується під впливом низки факторів: наявність природних передумов, розвинена туристична інфраструктура, політична стабільність тощо. Пасивний туристичний платіжний баланс свідчить, як правило, про високий рівень розвитку національної промисловості, позитивному сальдо

торгового балансу країни, і навіть високому рівні доходів душу населення. Деякі країни, наприклад, Німеччина, Японія, Великобританія, приділяючи першорядне значення експорту товарів, може дозволити чималий дефіцит платіжного балансу за туристичними операціями. Однак вони здатні трансформувати внесок туризму у платіжний баланс країни через контроль над туристичними компаніями, авіакомпаніями, міжнародними ланцюгами готелів та отримувати прибуток через страхування та банківські послуги, що підтримують індустрію туризму [2].

Аналізуючи національний платіжний баланс, слід зазначити, що міжнародний туризм значною мірою впливає на платіжний баланс країн світу через надходження іноземної валюти у країну чи вихід її межі країни. Саме надходження іноземної валюти є першим елементом туристичного платіжного балансу. На сьогоднішній день за надходженнями від міжнародного туризму у групі розвинених країн лідирують країни Європи та Америки. Другим елементом туристського платіжного балансу є витрати на міжнародний туризм. Держави більшості країн прагнуть досягти позитивного сальдо платіжного балансу. До групи країн із негативним сальдо платіжного балансу входить Україна, яка є нетто-імпортером послуг.

Відмічаючи економічне значення туризму, варто зазначити, що насамперед він проявляється через попит та споживання туристів. Саме туристські доходи, витрати та туристські потоки є основними показниками статистики міжнародного туризму. Саме через споживання туризм стимулює господарську діяльність країни та регіону, збільшуються доходи підприємств туристичної сфери, стимулюється розвиток сфери сервісу, підвищується попит на товари та послуги певного регіону, зростає товарообіг [3 с. 253-255].

Стрімкий розвиток туризму сприяє розвитку та інших галузей економіки: торгівлі, транспорту, побутового обслуговування, виробництва товарів народного споживання, сільського господарства, будівництва та інших. Для забезпечення потреб туристів, рівень яких постійно зростає у сучасних умовах розвитку, необхідно вивчати всю сукупність галузей, які виробляють товари або послуги, що сприяють максимальному насиченню туристичного ринку. Таким чином, можна стверджувати, що розвиток туристичної індустрії сприяє досягненню цілей сталого розвитку шляхом впливу на соціальні, економічні та екологічні показники. Іншими словами, туристична індустрія дозволяє забезпечувати гармонізацію та поєднання соціальних, економічних та екологічних цілей, їх реалізацію на певній території (країни, регіону) [9, 10].

Соціально-економічні функції туризму поділяються на такі функції: прибуткова функція туризму; зовнішньоекономічна функція туризму; функція

сприяння зайнятості населення; функція туризму, що вирівнює.

Прибуткова функція туризму в тому, що туризм забезпечує залучення фінансових коштів, їх швидку оборотність, активізує інвестиційні процеси, позитивно впливає на розвиток інших галузей економіки.

Зовнішньоекономічна функція туризму полягає у вкладі туризму у формування національного платіжного балансу. Особливе значення для економіки країн туристська галузь набуває у ситуації дефіциту торговельного балансу та відсутності власних сировинних та паливних ресурсів.

Функція сприяння зайнятості населення у тому, що у сфері туризму спостерігається постійний попит на робочу силу, що значною мірою вирішує проблеми безробіття. В Австрії, наприклад, у сфері обслуговування туристів, зайнято понад 140 тис. осіб, або 4,5% від загальної кількості зайнятих у всіх галузях економіки. Туризм сприяє вирішенню проблеми зайнятості населення як прямим, так та непрямым шляхом.

Прямий ефект зайнятості – працівники, зайняті у готельному, транспортному, курортно-санаторному господарствах, що працюють у туристських фірмах, тобто. робота безпосередньо пов'язана із обслуговуванням туристів. Непрямий ефект зайнятості – працівники, зайняті в секторах, що працюють на сферу туризму (сільське господарство, будівництво, виробництво товарів для туристів тощо).

Вирівнююча функція туризму проявляється в тому, що створення туристичних підприємств в економічно слабких регіонах чи країнах дозволяє забезпечити додаткове джерело доходу для місцевого населення, зменшити відтік населення більш розвинених регіонів країни, посилити економічну позицію цього регіону порівняно з іншими, більш забезпеченими ресурсами чи промисловим потенціалом. За рахунок доходів від туризму в таких регіонах, країнах розвиваються супутні виробництва, підвищується рівень життя населення та активізується економічна діяльність.

В даний час туризм набув значного поширення в усьому світі. Регіональний розподіл туристських потоків склався давно. З початку масових туристських обмінів по сьогодні на світовому ринку туризму помітно виділяються Європа та Америка, насамперед, Північна Америка. На них припадає 4/5 прибутку у світі. Динаміка міжнародного туризму, при загальному 20-кратному збільшенні туристичних потоків на планеті в останні 50 років виявляє істотні відмінності по регіонах світу. У Європі та Америці вони зростали темпами, близькими до середньосвітових – близько 6%. Молоді туристські регіони – Азіатсько-Тихоокеанський, Близькосхідний та Африканський – розвиваються значно швидше. Нерівномірність темпів зростання

міжнародного туризму у територіальному розрізі призвела до зміни його регіональної структури. Частка Європи та Америки знизилася за одночасного підвищення питомої ваги Азіатсько-Тихоокеанського регіону та деякої стабілізації становища інших регіонів світу.

На сьогодні туристична сфера в усьому світі зазнає збитків внаслідок заходів щодо протидії пандемії COVID-19. Водночас, ситуацію, що склалася, слід розглядати не лише як проблему, але і як можливості для виведення туристичної сфери в Україні на якісно новий рівень [4].

Сфера туризму зазнає збитків глобального масштабу внаслідок запровадження заходів щодо подолання пандемії коронавірусу та невизначеності подальшого розвитку ситуації. 96 % туристичних DESTINAЦІЙ у всьому світі зазнали обмежень [5].

За різними сценаріями, у 2021-2022 рр. очікується падіння обсягу міжнародних туристичних прибутків на рівні 58-78 % порівняно з 2018 роком. За оцінками експертів, відновлення попиту до рівня 2019 року займе не менше двох років, водночас авіакомпанії будуть змушені підвищити вартість подорожі в середньому на 43-54 % [6].

Поряд із виїзним туризмом значних втрат зазнав і внутрішній туризм. Вцілому, втрати туристичної галузі в Україні оцінюються у понад 1,5 млрд долл. США [7]. Пізній початок курортно-рекреаційного сезону внаслідок впровадження обмежувальних заходів також створив кумулятивний ефект, який негативно вплинув як на індустрію відпочинку та подорожей, так і на супутні галузі – готельно-ресторанний бізнес, транспорт (пасажирські перевезення), роздрібну торгівлю, індустрію розваг та діяльність установ культури. На додачу до поточних та прогнозованих втрат, сфера туризму Українських Карпат минулого року вже постраждала від низького попиту на гірськолижний відпочинок внаслідок аномально теплої зими.

Обмеження на пересування, які були впроваджені державами для запобігання поширенню захворювання на COVID-19, падіння доходів громадян внаслідок економічної кризи та рецесії потенційно зумовлюють зростання попиту на відпочинок в межах України. Саме внутрішній туризм є основним драйвером збереження та відродження галузі. Варто уваги, що провідні туристичні країни Чорноморського регіону (Румунія, Болгарія, Туреччина) також робили акценти у 2020-2021 р. саме на розвиток внутрішнього туризму, і не лише закликають громадян відпочити на вітчизняних курортах, але й впроваджують заохочувальні заходи. Слід також врахувати можливість залучення туристів із сусідніх держав, зокрема Республіки Молдова та Білорусі, для яких відвідання України має певні переваги: логістична доступність (особливо для громадян Молдови),

відсутність мовного бар'єру, напрацьовані маршрути тощо. Проте практична реалізація цього попиту залежатиме від спроможності налагодити діяльність курортної інфраструктури в умовах протієпідемічних обмежень.

За оцінками фахівців, для сфери туристичних послуг сезону періоду коронакризи будуть притаманні надання споживачами пріоритету щодо: вибору коротших термінів відпочинку, переважання індивідуального пересування (автотуризм) та індивідуального розміщення, вибору оздоровчого, морського та сільського туризму. Очікується, що коронакриза спричинить сталі зміни у вподобаннях споживачів, прискорюючи впровадження он-лайн технологій, приділяючи більшу увагу гігієні та здоровому способу життя, активнішому використанню безготівкових та безконтактних методів оплати та засобів адресної доставки.

З нашої точки зору, схильність туристів до використання нелегальних та напівлегальних курортних помешкань залежатиме від готовності прийняття споживачами ризику ймовірного інфікування. А отже, санітарно-гігієнічні умови та можливість дистанціювання під час проживання та відпочинку будуть важливими чинниками конкуренції за споживача у сезоні 2022 року.

На заваді залученню споживачів може стати також бажання надавачів туристичних послуг компенсувати втрати частини сезону за рахунок підвищення цін, зменшення якості сервісу та витрат на облаштування об'єктів відпочинку. Утім вдалою така тактика може бути лише для бізнесів, які демонструватимуть високий рівень протиєпідемічного захисту.

З урахуванням зазначених ризиків та очікуваних уподобань туристів має будуватися й підтримка розвитку туризму як на центральному, так і на місцевому рівнях щодо розвитку внутрішнього туризму, який би не лише дозволив перезапустити цю галузь і зменшити негативні наслідки коронакризи, але й створив основу для підвищення конкурентоспроможності України як туристичної держави [4].

У відповідь на COVID-19 Всесвітньою організацією туризму (UNWTO) створено Глобальний кризовий комітет з туризму (далі – комітет), до складу якого входять ВООЗ (Всесвітня організація охорони здоров'я), ІКАО (Міжнародна організація цивільної авіації) та ІМО (Міжнародна морська організація). Приватний сектор представлений Міжнародною радою аеропортів (ACI), Міжнародною асоціацією круїзних ліній (CLIA), Міжнародною асоціацією повітряного транспорту (IATA) та Всесвітньою радою туризму та туризму (WTTC). Комітет напрацьовує план відновлення сектору, готує пакет технічної допомоги для відновлення (Recovery Technical Assistance Package) та забезпечує лідерство у сприянні здійснення

урядами заходів для життєдіяльності сфери та захисту найбільш вразливих членів суспільства.

Комітет оприлюднив перший пакет рекомендацій для термінового вжиття урядами та приватним сектором за трьома основними напрямками, серед яких чільне місце посідають заходи щодо досягнення цілей сталого розвитку:

1. Управління кризою та пом'якшення наслідків. Рекомендації стосуються збереження робочих місць, підтримки самозайнятих працівників, забезпечення ліквідності, сприяння розвитку навичок та перегляду податків, зборів та норм, що стосуються подорожей та туризму.

2. Забезпечення стимулу та прискорення відновлення, зокрема надання фінансових стимулів, включаючи сприятливу податкову політику, скасування обмежень на поїздки, як тільки це дозволить ситуація, сприяння спрощенню оформлення віз, підвищенню маркетингу та довірі споживачів. Рекомендації також передбачають визначення сфери туризму в центрі національної політики відновлення та планів дій.

3. Підготовка до майбутнього. Рекомендовано приділяти більше уваги вклади сектору туризму задля досягнення цілей сталого розвитку та формувати стійкість до навчання з уроків сучасної кризи.

Рекомендації закликають уряди та суб'єкти приватного сектору розробляти плани готовності та використовувати цю можливість для переходу до циркулярної економіки.

Висновки з проведеного дослідження.

Узагальнюючи вищесказане, можна відзначити, що туризм є надзвичайно складним соціально-економічним явищем, що охоплює практично всі сфери діяльності і займає найважливіше місце як в господарському комплексі країни, регіонів, окремих міст, так і в світовій господарській системі. Розвиток туризму сприяє подальшому поглибленню процесу інтеграції і міжнародної спеціалізації. Необхідно приділяти серйозну увагу індустрії туризму як великому сектору економіки країни, як взаємозалежність системи що впливає як на економічні, так і на соціальні процеси в суспільстві. Ступінь економічного розвитку вітчизняного туризму в даний час оцінюється питомою вагою у валовому внутрішньому продукті країни і його часткою в дохідній частині бюджету.

Однак туризм це специфічна сфера, де економічна вигода і соціальна роль повинні бути взаємодоповнюючими, тобто туризм повинен бути високо рентабельним, успішно виконуючи при цьому свою важливу соціальну роль.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України Про туризм. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.11.2021)

2. Williams S. (1998) *Tourism Geography*. London and New York : Routledge,. P. 234. 467 p.

3. Морозов М.А. Экономика туризма : учебник / М.А. Морозов, Н.С. Морозова, Г.А. Карпова, Л.В. Хорева. Москва : Федеральное агентство по туризму, 2014. 320 с.

4. Циганов С.А., Бунтова Н. В. Развитие международных туристических услуг как важная доминанта экономического роста. *Actual problems of international relations*. Release 139. 2019. С. 80-92

5. COVID-19 RESPONSE: 96% of global destinations impose travel restrictions, World Tourism Organization (UNWTO) reports. Available at: <https://www.unwto.org/news/covid-19-response-travel-restrictions>

6. IATA COVID-19: Cost of air travel once restrictions start to lift. Brian Pearce. 5-th May 2020. URL: <https://www.iata.org/en/iata-repository/publications/economic-reports/covid-19-cost-of-air-travel-once-restrictions-start-to-lift/>

7. Оцінка МКІП щодо втрати імпорту та експорту послуг, пов'язаних з подорожами, від пандемії. URL: <https://mkms.gov.ua/news/3733.html> (дата звернення: 06.01.2022)

8. Economic Impact Reports URL: <https://wtcc.org/Research/Economic-Impact> Дата звернення 17.01.2022 р.

9. Вергун А. М., Тарасенко І. О. Концепція сталого розвитку в умовах глобалізації. Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. 2014. с. 207-218

10. Тарасенко І. О., Вергун А. М. Сталий розвиток як концепція існування світової економіки в умовах глобалізації. *Economic development: theory, methodology, management : scientific works and theses VII International scientific and practical conference, Prague, Czech Republic, 20-22 October 2021*. Nemoros s.r.o., Prague 1, Czech Republic, 2021. – P. 154-161.

11. Євтушенко В. А., Рахман М. С., Мангушев Д. В. Вплив міжнародного туризму на економічний розвиток та імідж окремої країни. *Проблеми економіки* № 2, 2017. С. 26-34

REFERENCES:

1. Law of Ukraine on Tourism (2020). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (in Ukrainian)

2. Williams S. (1998) *Geography of tourism* [Tourism Geography]. London and New York: Routledge. P. 234. (in English)

3. M.A. Morozov, N.S. Morozova, H.A. Karpova, L.V. Khoreva (2014) *Ekonomyka turizmu* [Economics of tourism]. Moskva: Federalnoe ahentstvo po turizmu,. 320 s. (in Russian)

4. Tsyhanov S.A., Buntova N. V. (2019) *Rozvytok mizhnarodnykh turystychnykh posluh yak vazhlyva dominanta ekonomichnoho zrostannia* [Development of international tourist services as an important dominant of economic growth]. *Actual problems of international relations*. Release 139. S. 80-92. (in Ukrainian)

5. COVID-19 RESPONSE: 96 % of global destinations impose travel restrictions, World Tourism Organization (UNWTO) reports. Available at: <https://www.unwto.org/news/covid-19-response-travel-restrictions>

unwto.org/news/covid-19-response-travel-restrictions. (in English)

6. IATA COVID-19: Cost of air travel once restrictions start to lift. Brian Pearce. 5-th May 2020. Available at: <https://www.iata.org/en/iata-repository/publications/economic-reports/covid-19-cost-of-air-travel-once-restrictions-start-to-lift/> (in English)

7. The ICIP estimates the loss of imports and exports of travel-related services from the pandemic [Za otsinkamy MKIP shchodo vtraty importu ta eksportu posluh, pov'iazanykh z podorozhamy, vid pandemii]. Available at: <https://mkms.gov.ua/news/3733.html> (in English)

8. Economic Impact Reports Available at: <https://wtcc.org/Research/Economic-Impact> (in English)

9. Verhun A. M., Tarasenko I. O. (2014) Kontseptsiiia staloho rozvytku v umovakh hlobalizatsii [The concept of sustainable development in the context of globaliza-

tion]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnolohii ta dyzainu*, pp. 207-218 (in Ukrainian)

10. I. O. Tarasenko, A. M. Verhun (2021). Stalyi rozvytok yak kontseptsiiia isnuvannia svitovoi ekonomiky v umovakh hlobalizatsii [Sustainable development as a concept of the world economy in the context of globalization]. *Economic development: theory, methodology, management : scientific works and theses VII International scientific and practical conference, Prague, Czech Republic, 20-22 October 2021*. Nemoros s.r.o., Prague 1, Czech Republic. pp. 154-161 (in Ukrainian)

11. Yevtushenko V. A., Rakhman M. S., Manhushev D. V. (2017) Vplyv mizhnarodnoho turyzmu na ekonomichnyi rozvytok ta imidzh okremoi krainy [The impact of international tourism on economic development and the image of an individual country]. *Problemy ekonomiky*, no. 2, pp. 26-34. (in Ukrainian)